

Хмуринська Тетяна Олександрівна
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університету
м.Хмельницький, Україна

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ДІТЕЙ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Проаналізовано поняття «безпритульності» та «бездоглядності». Простежено основні причини виходу дітей різного віку на вулиці та наслідки безпритульності та бездоглядності. Розглянуто основні цілі подолання проблеми та повернення дітей до родинного середовища та роль закладів соціально-психологічної реабілітації у їх реалізації. Акцентовано увагу на проблемі реабілітації бездоглядних, безпритульних дітей.

Ключові слова: безпритульність, бездоглядність, реабілітація, соціально-психологічна реабілітація.

Вступ. Соціально-економічні, національно-культурні, політичні процеси, що супроводжуються постійними реформами притаманні більшості країн світу, та європейських країн у тому числі. Перебудови, зміни в економічному та соціальному устрої держави призводять часто і до виникнення таких соціальних явищ як дитяча бездоглядність та безпритульність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання безпритульності та бездоглядності підлітків, технологій соціально-психологічної роботи з ними неодноразово висвітлювалися у науковій літературі останніми роками. Питання безпритульності підлітків на сучасному етапі розвитку країни досліджували А. Капська, О. Карпенко; специфіку професійної діяльності соціального педагога з безпритульними дітьми визначили Л. Артюшкіна, М. Галагузова, Л. Мардахасев; спрямовані на вирішення проблеми безпритульності серед підлітків та процес соціально-педагогічної реабілітації дослідження О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, Т. Мальцевої, Я. Мудрого, Н. Павлік, М. Тютюнник, С. Чернета та інших.

Проблемою вивчення соціальних і психологічних особливостей категорії «безпритульні діти» та причин виходу дітей на вулицю займаються О. Антонова-Турченко, С. Бадора, В. Виноградова-Бондаренко, Л. Волинець, І. Дубровіна, В. Зарецький, Н. Комарова, С. Кононенко, М. Лісіна, Д. Мажец, З. Матейчик, А. Полянничко, І. Пеша, Т. Шатохіна.

Разом з тим серед праць, що стосуються проблем підлітків, ще недостатньо таких, де розглядаються особливості соціально-психологічної реабілітації підлітків, які спрямовані на відновлення у дітей позитивного ставлення до життя, адаптації підлітка, сприяють мотивації підлітків повернутися до нормального життя та навчання.

Метою статті є аналіз проблеми безпритульності та бездоглядності дітей та особливості їх реабілітації

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість сучасних дослідників розглядають підліткову безпритульність як більш вузьке поняття (відсутність у дитини місця проживання й виховання, відсутність батьків або розрив з батьківською сім'єю чи особами, що замінюють батьків), а дитячу бездоглядність як більш широке (відсутність виховного впливу на дитину батьків і школи; проведення більшості часу на вулиці, негативний, асоціальний вплив батьків на дитину, внаслідок чого вони виходять на вулицю) [1].

Протягом XX століття юридичне визначення дитячої безпритульності та бездоглядності постійно змінювалось, варто зазначити, що саме юридичне визначення є підставою яка зумовлює надання конкретної допомоги таким дітям.

В Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року вперше було надано юридичне визначення дитячої безпритульності: – «безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання» [3].

Згодом у ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей» який набрав чинності від 1 січня 2006 року вказано, що діти які були вимушені залишити, або самі залишили сім'ю або дитячі заклади де вони виховувались, і не мають певного місця проживання визнаються безпритульними дітьми.

У посібнику з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми [4, с.8.], бездоглядна дитина – трактується як «дитина за поведінкою якої немає контролю в наслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків з її виховання, навчання і (чи) утримання з боку батьків або інших законних представників або посадових осіб». Проте варто відзначити, що чинне законодавство не трактує поняття «бездоглядна дитина».

Варто зазначити, що втечі з дому є гострою проблемою яка існує у всьому світі. Статистика свідчить, що діти віком до семи років самі дім не залишають. І якщо вони опиняються на вулиці, то це може свідчити про те що вони заблудились, або що це сталося не з їхньої власної волі. У віці від 7-9 років ймовірність добровільної втечі з дому уже вища. Проте соціальні працівники, педагоги, у такому випадку, можуть допускати можливість не гуманного ставлення батьків до дітей. Проте, найчастіше причинами потрапляння дитини, у такому віці, на вулицю є педагогічна некомпетентність батьків, їх низька культура виховання. Діти у таких сім'ях найчастіше користуються наданою їм свободою, або відсутністю контролю, і звичай не мають наміру зовсім покидати свій дім.

Найчастіше прагнення втікати з дому проявляється у віці 10-13 років. Однією з причин, чому діти тікають з дому у цьому віці, є бажання відсторонитись від асоціальної сім'ї, щоб продемонструвати усім, що вони не такі як батьки. Проте є ситуації, коли діти ззовні благополучних сімей втікають з дому. Причиною

можуть стати конфліктні ситуації у школі, конфлікти з однокласниками чи педагогами, проблеми в адаптації до шкільного середовища та відсутність підтримки зі сторони батьків. Від батьків вимагається уміння тактовно стати на сторону дитини, не применшуючи авторитет школи.

Напруга яка виникає у підлітка, в результаті невирішених конфліктів, не отриманої підтримки, спонукає його до втечі. Бездоглядне спілкування дітей «однакової долі» не дивлячись на усі незручності (голод, холод, відсутність умов для дотримання особистої гігієни, інфекції, страх перед іншими підлітками) має для кожного з них велику силу, яку дає відчуття полегшення після уникнення психологічної напруги, яка виникала у школі чи сім'ї.

Життя на вулиці та бездоглядність призводить до ряду проблем у житті дитини, на вирішення яких, у тому числі, має бути спрямована соціально-психологічна реабілітація. Серед основних проблем з якими стикаються безпритульні та бездоглядні підлітки зараховують: відсутність доступу до медичної допомоги, освіти й соціального захисту; залучення до різних видів незаконної праці, а також ризик втягнення дитини до кримінальної діяльності, до заняття кримінальною проституцією та порнографією; зловживання психотропними речовинами, алкоголем та внутрішньовенними наркотиками; спосіб життя, що перешкоджає фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку дитини; різноманітні захворювання, зокрема інфекційні, психічні та поведінкові розлади (депресії, когнітивні порушення, залежності, акцентуації особистості, занижена самооцінка, тощо).

Основними державними закладами, діяльність яких спрямована на підтримку бездоглядних та безпритульних дітей є притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації дітей.

Притулки та центри соціально-психологічної реабілітації є тимчасовим пристанищем для дітей і підлітків та виконують "дві функції: 1) надають тимчасовий прихисток тим, хто його вкрай потребує; 2) вирішують подальшу долю юних жертв несприятливих умов соціалізації з урахуванням усієї сукупності обставин у кожному конкретному випадку" [2, с.394].

Соціально-психологічна реабілітація полягає у відновленні відносин дитини з оточенням, формуванні нових якостей особистості і цінностей шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів самого безпритульного підлітка і через наступність усіх закладів, які проходить безпритульний підліток (починаючи з вулиці, закінчуючи новою сім'єю).

Соціально-психологічна реабілітація реалізується в діяльності, яка дає дитині можливість пізнати навколишній світ, стимулює виникнення у дітей почуттів, є джерелом оволодіння досвідом міжособистісних відносин і поведінки. Проте варто враховувати той момент, що діяльність із безпритульними підлітками відрізняється від діяльності з підлітками з нормальною поведінкою. Вона має своєрідний характер, поперше, через вади в розвитку інтелектуальної та особистісної сфер підлітка категорії "безпритульний"; по-друге, через деформованість основних цінностей від родинних до глобальних; по-третє, через перебування безпритульного підлітка у закладі для дітей, що свідчить про його потрапляння у складні життєві

обставини; та його дезадаптованість до життя у сім'ї, спілкування з батьками та шкільного життя.

Число неповнолітніх, поведінка яких є девіантною, зростає. Соціальне неблагополуччя проявляється у розпаді сімейних і родинних зв'язків, бездоглядності та бродяжництві дітей, вчиненні ними антигромадських вчинків і правопорушень, пияцтві та наркоманії.

Психологи підкреслюють, що найбільша соціальна реабілітація можлива для бездоглядних дітей, які мають стаж бездоглядності до 3 років. Найменші шанси реабілітації у дітей, чий стаж бездоглядності перевищує 6 років.

Сформована система соціально-профілактичної та корекційної роботи у сьогоденній ускладненій ситуації, має передбачати виконання таких: профілактика бездоглядності, бродяжництва, дезадаптації; психолого-медична допомога дітям, які потрапили з вини батьків або у зв'язку з екстремальною ситуацією (у тому числі у зв'язку з фізичним і психічним насильством або з небезпечними для життя і здоров'я умовами проживання) в безвихідне становище; формування у дітей та підлітків позитивного досвіду соціальної поведінки, навичок спілкування та взаємодії з оточуючими людьми; виконання опікунських функцій по відношенню до тих, хто залишився без батьківської уваги і турботи, засобів до існування; психологічна та педагогічна підтримка, сприяюча ліквідації кризових станів особистості; сприяння поверненню в сім'ю або подальше влаштування у житті дітей; забезпечення можливості отримати освіту; турбота про подальший благоустрій, місці проживання.

Фахівці подібних установ виділяють три основні етапи в роботі з дітьми: діагностична робота; реабілітація, програма якої заснована на даних, отриманих після всебічної діагностики; після реабілітаційний захист дитини.

Насамперед у системі соціально-психологічної реабілітації для неповнолітніх створюються соціальні притулки для дітей і підлітків. Основними напрямками реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей і підлітків у соціально-реабілітаційному центрі є:

- Профілактика бездоглядності, допомогу в ліквідації важкої ситуації в сім'ї дитини;
- Надання неповнолітнім тимчасового проживання на повному державному забезпеченні до визначення та здійснення спільно з органами опіки та піклування оптимальних форм життєустрою;
- Забезпечення доступної та своєчасної кваліфікованої соціальної, правової, психолого-медико-педагогічної допомоги дітям, які мають різні форми дезадаптації, на основі індивідуальних програм соціальної реабілітації, що включають професійно-трудова, навчально-пізнавальний, соціокультурний, фізкультурно-оздоровчий та інші компоненти.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. У процесі реабілітації важливим є подолання сенсорної деривації. Для реалізації цієї цілі потребується насиченість сенсорного простору уроку переживаннями. Наочних посібників для бездоглядних та безпритульних дітей, часто буває недостатньо. Технічні засоби навчання мають забезпечувати можливість активного аудіовізуального впливу, а структура заняття – захоплювати усю увагу. Також важливим компонентом реабілітаційної роботи є

розвиток комунікативних навичок, психосоматичне виховання, формування сексуальної культури, морально-етичне виховання тощо.

Певною мірою ставлення до бездоглядних дітей сьогодні знаходиться в критичній фазі. Існуючий потенціал громадського співчуття не реалізується в силу важкого матеріального і психологічного ста-

ну багатьох сімей, батьків, слабкості кадрового та матеріально-технічного забезпечення спеціальних установ, хабарництва і корупції в органах влади і управління, високого ступеня фізичної і психічної травмованості бездоглядних та безпритульних дітей, зосередженні уваги суспільства на інших, більш розтиражованих проблемах.

Список використаної літератури

1. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посіб. / Авт.: Безпалько О.В., Гурковська Л.П., Журавель Т.В. та ін. / За ред. Зверєвої І.Д., Петрович Ж.В. – К.: Видавничий дім «КАЛИТА», 2010 – 376 с.
2. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / С.С.Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 560 с.
3. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04. 2001. № 2402-III. Відомості Верховної Ради. – 2001. – №30. – С.142
4. Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми / організація «Право на здоров'я» (HealthRight International). – К., 2010. – 68 с.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016 р.

Хмуринская Татьяна

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра социальной работы и социальной педагогики
Хмельницкий национальный университет
Хмельницкий, Украина

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ БЕЗНАДЗОРНОСТИ ДЕТЕЙ И ОСОБЕННОСТИ ИХ РЕАБИЛИТАЦИИ

Проанализировано понятие «беспризорности» и «безнадзорности». Прослежены основные причины выхода детей разного возраста на улицу и последствия непризорности и безнадзорности. Рассмотрены основные цели решения проблемы и возвращение детей к семейной среде и роль учреждений социально-психологической реабилитации в их реализации. Акцентировано внимание проблеме реабилитации безнадзорных, непризорных детей.

Ключевые слова: непризорность, безнадзорность, реабилитация, социально-психологическая реабилитация.

Hmurynska Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Department of Social Work and Social Pedagogics
Khmelnitsky National University, Khmelnytsky, Ukraine

THE ANALYSIS OF THE PROBLEM OF CHILDREN'S HOMELESSNESS AND NEGLECT AND FEATURES OF THEIR REHABILITATION

The article analyzes the concept of "homelessness" and "neglect" in the contemporary scientific literature, and the interpretation of these concepts by Ukrainian legislation. The vast majority of modern researchers consider the juvenile's homelessness as a narrower concept (lack of residence and education, lack of parents or break with the family or persons substituting parents) and children's neglect as a greater one (no educative impact of parents and school on the child, spending most of the time outdoors, negative, asocial influence of parents on the child, so that they go out in the street).

It traces the main reasons of children of all ages to go out in the streets and the consequences of homelessness and neglect. The article considers the main purposes of the problem overcoming and returning the children to the family environment. The attention stresses on the problem of rehabilitation of neglected, homeless children.

Most often the desire to run away from home appears between the ages of 10-13 years. One of the reasons of children's runaway from home at this age is a desire to move away from asocial family to show everyone they are not like their parents. However, there are situations where children from outwardly secured families run away from home. The reasons can be different: conflicts at school, conflicts with classmates or teachers, problems in adaptation to the school environment and lack of support from the parents. Parents are required the ability tactfully to take the child's side, without underestimating the school authority.

The tension that juvenile gets, as a result of unresolved conflicts, not received support, urges him to escape. Neglected communication of "the same fate" children despite all inconveniences (hunger, cold, lack of conditions for personal hygiene, infections, fear of other teenagers) has a great power for each of them, and this power gives a sense of relief after avoiding psychological stress, which occurred at school or in the family.

The main lines of rehabilitation of neglected and homeless children and juveniles in social and rehabilitation center are the following: prevention of neglect, help for eliminating the difficult situations in the child's family; providing temporary accommodation on full state supply for juveniles till determination and implementation of the optimal forms of life together with the guardianship authorities; providing accessible and timely qualified social, legal, psychological, medical and pedagogic help for children who have different forms of exclusion, based on individual programs for social rehabilitation, including vocational and employment, educational and cognitive, sociocultural, sport and recreation and other components.

Key words: homelessness, neglect, rehabilitation, social and psychological rehabilitation.